

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı:18, Mart 2019, s. 295-304

Öğ. Gör. Dr.Selim SÖZER

Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi ABD.

selimsozer@sdu.edu.tr

FARKLI MODERNLİKLER KURAMINA BİR KATKI: ONTOLOJİK VE FORMEL MODERNLİKLER¹

Özet

Modernin çıkışı ve “Batıküre”yi kaplamasının ardından yaşanan toplumsal, kültürel, ekonomik, teknolojik, bilimsel değişiklikler sonucu yerküreye hâkim olan Batı karşısında “Batıküre” dışında kalan uluslar kendilerini bu değişiklikleri uygulamak zorunda hissetmişlerdir. Fakat geçen zaman içerisinde ne modernite otantik çıkış özelliklerini ne de geleneksel uluslar otantik yaşam şekillerini devam ettirdikleri görülmüştür. Hem Batı kendi modernitesini elden geçirmiş (bize göre biraz da postmodern çıkışlar modernitenin kendisine çekidüzen vermesi tavrıdır.), hem de diğer uluslar (Batı’nın ötekisi) inanç ve kültür kotlarına uygun kendi modernliklerini üretmişlerdir. Bu duruma farklı, yerel, Batı dışı, akışkan (likidity), geç, düşünsel (refleksivite), çoklu (multible), çoğul (plural), yüksek modernlikler gibi isimlendirmelerde bulunulmuştur. Bu isimlendirmeler bize tek ve evrensel bir modernliğin olamayacağını göstermektedir. Lakin bütün bu adlandırmalar asıl ayırımın nerede olduğu ile ilgili bir açıklama sunmamaktadır. Biz bu çalışmamızda bu ayırımın ontolojik (inanca değgin)alanla ilgili olduğunu ve “Batıküre” dışındaki ulusların ontolojik alanla fazla bir değişikliğe gitmeden formel (şekil ve kazanımlarla ilgili) alanda alabildiğine modernleşebildiğini belirtmeye çalıştık. Çalışmamızda Modernite terimini ontolojik modern anlamında, modernlik terimini

¹ Bu makale yazarın “Modernleşme Sürecinde Geleneksel Dinî Gruplar: ‘İskenderpaşa Cemaati’ Örneği” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

de dünyanın kendi inanç ve kültür alanını terk etmeden modern kurum ve kural-lara uygun bir yaşamı benimsemiş olma hali anlamlarında kullandık.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Modernlik, Farklı Modernlikler, Ontolojik/Formel Modernlikler

A CONTRIBUTION TO THE THEORY OF DIFFERENT MODERNITIES: ONTOLOGICAL AND FORMAL MODERNITIES

Abstract

The emergence of the modernity in the West has caused social, cultural, economic, technological, scientific, etc. changes. As a result of these changes, the West has dominated the world. Other countries that have fallen against the West have felt compelled to implement these changes. However, it has been seen that neither the authenticity of modernity nor the authentic life styles of traditional societies can be sustained. The West has overhauled (according to us, some postmodern exits are the attitude of modernity.) its own modernity and other nations (the West's other) produced their own modernity. This situation has been named as different, local, non-Western, fluid (liquidity), late, reflexivity, multiple, plural and high modernities. These nomenclatures show us that there is no universal and single modernity. However, all these nomenclatures do not provide an explanation of where the original distinction occurred. In this study, we tried to indicate that this distinction is related to ontological (faith) field and non-west nations without changing the ontological field can modernizing much could amentment in the formal field. In our study, we have used the term modernity in the sense of ontological modern and the term modernity in the sense of embracing modern institutions and rules without leaving the world's own faith and culture.

Keywords: Modern, Modernity, Different modernities, Ontologically/Formal Modernity

1- GİRİŞ

Bu metin teorik bir çalışmanın ürünüdür. Ayrıca bir kavramsallaştırma önermektedir. Bu önermenin arka planında yatan modern kuramın uzunca bir tahlilini yapmayı da vaad etmektedir. Modern, modernlik, modernite, modernleşme, farklı modernlikler kuramlarına kısa bir atıfta bulunduktan sonra modernlik ile modernite dediğimiz alanı belirleyen; daha doğrusu farklı modernlik kavramının ortaya çıkışına sebep olan şeyin ne olduğuna odaklanmaktadır. Şu sorulara cevap bulmaya çalışır: Neden Japonya ile Batı'nın modernleşmeleri farklıdır? Türk ve Japon modernleşmesinin benzerliklerinden söz edilmektedir bu benzeşmeyi sağlayan şey nedir? (Ward & Rustow, 1964) Farklı ülke ve farklı coğrafyalarda farklı modernlik türlerinin ortaya çıkmasını sağlayan etken nedir?

Farklı kültürler farklı modernlik kalıpları üretirken onları farklı kılan şey nedir? Neden Batı sekülerlik teorisi çerçevesinde tamamen dinin dışına çıkmamıştır. Neden Müslüman ülke-

ler tanrıyı devre dışı bırakan modern bilimi hem öğrenmekte, hem öğretmekte ve hem de Müslüman olarak hayatlarına devam edebilmektedir. Modernleşen ve rasyonel olduğu düşünülen bu kişiler en irrasyonel ibadetlerden birisi olarak kabul edilebilecek hac ibadetine nasıl bu kadar yoğun ilgi göstermektedirler. Neden dinler, dinimsi yapılar, kültürler, yeni dini hareketler, mistik oluşumlar, tarikatlar Batı'da, hem de modern ötesi bir dünyanın göbeğinde; Amerika Birleşik Devletleri'nde pıtrak gibi çoğalmaktadırlar? Bu ve bunun gibi sorular çerçevesinde dönen bu çalışma göstermektedir ki otantik şekliyle bir moderniteden, ilk modernleşme kuramcılarının tarif ettiği şekliyle bir modernleşmeden söz edilemez.

2- MODERNİTE, POSTMODERNİTE, MODERNLİK, MODERNLEŞME

Modernitenin, on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret ettiği (Giddens, 2012: 11), insanlığın o güne kadar yaşadıklarından farklı bir inanma, bilme düşünme ve yaşama biçimi olduğu söylenegelmektedir. Şimdiki zamandan geriye doğru bakıldığında, öne çıkan paradigma açısından; tanım, kavram ve gerçeklik algısı bakımından modernliğin, insanlık tarihinin yaşanmış bütün tecrübe ve birikimlerine meydan okuyan ve onları alaşağı eden yeni bir insanlık deneyimine tekabül ettiği de söylenebilir. Modern Batı tecrübesinin ve serbest Pazar ekonomisinin dünyanın nihai ulaşacağı model olduğu (Fukuyama, 1989), modernliğin dışında bir şeyin bulunmadığı iddialarının yanında modernliğin miadını doldurduğu ve tükenmiş bir durum olduğu, postmodernliğin oluşumu ile terk-i diyar eylediği de ifade edilmektedir (Demirhan, 2004: 7).

Burada modernite ile modernliği bir birinden ayırmak gerekmektedir. Şu anda yaşanan ve tüm yaşamı kuşatan durum modernlik olarak, modern hayatın arkasında yatan fikri yapı ise modernite olarak kavramsallaştırılabilir. Çünkü modernite bir zihniyettir. Fiziki, sosyal ve kültürel dünyaya bir bakış biçimidir. İnsanı ve dünyayı aklın himayesine ve egemenliğine alma eylemidir (Aydın, 2014: 19).

Moderniteyi dört ana paradigma üzerine oturtabiliriz: hümanizm (özerk ve özgür birey), sekülerizm, rasyonalizm ve pozitivizm (deneysel tecrübeye dayalı bilimsellik, evrim düşüncesi, ilerlemecilik). Böylece modernite büyük dönüşüm sonrasında ortaya çıkan durumu kutsayanların kutsadığı şeyin ardında yatan zihniyeti betimleyen bir söylem biçimi olarak kabul edilir. Bu düşünce ve söylem biçimi sadece modern durumun gerektirdiği itikatlara bağlı kalmaya indirgenebilir (Aktay, 2015: 29-32).

Modernin arkasında belirgin bir düşünce sistemi varsa ve bu herhangi bir şeye değil, kendisini farklı kılan tekabül ediyorsa bunu ortaya koymak gerekir. İşte modernin gerisinde var olan ve onu bir zihniyetin ürünü olarak ortaya çıkartan şeyin adına modernite diyebiliriz. Bu adlandırmayı Aktay modernizm olarak yapmakta ve şu ifadeyi kullanmaktadır: "Basitçe modern bir durum yaşayabilirsiniz. (...) Buna mukabil modernist olmazsınız" (Aktay, 2015: 37-37). Kaya ise, formel modernlik dediğimizi çağdaşlık; ontolojik modernlik kavramsallaştırmamızı modern olarak tanımlar ve Türkiye'nin modernlik tasarımıyla koptuğunu, Türk toplumuna modern demenin mümkün olmadığını, ama çağdaş olabileceğini söyler (2014: 74). Kaya'nın "İslami aktörlerin ekonomik ve teknolojik gelişmelerle hiçbir sorunu yokken, modernli-

ğin kültürel ve politik karakteristikleriyle ciddi sorunları olduğu” nu ifade etmesi böyle bir ayrımın neticesinde oluşmuştur (2014: 73).

Modernitenin ana paradigmaları şimdiki durum açısından sorunsaldır. Bu sorunsal alan içerisinde sekülerleşme alanı belki de en belirgin olanıdır. Batıda büyük değişimlerin meydana geldiği 17. ile 19. yüzyıllar arasındaki döneme sekülerleşme kuramı savunucuları tarafından “Büyük Sekülerleşme Dönemi” denildiği, üç yüz yıl civarında sürdüğü bilinmektedir. Bu dönem en iyi özetleyen terimin modernite olduğunu söylemek de yanlış bir nitelendirme olmaz. Bu sekülerleşme sürecini dört alanda gerçekleştirilen devrimler (bilimsel devrim, kültürel devrim, siyasi devrim ve endüstriyel devrim) oluşturur (Özay, M., 2007: 32).

Modern dönemle birlikte insanoğlu yeni bir yaşam biçimine doğru yönelmiştir. Bu yönelimin en belirgin özelliği olarak toplumun dinî olandan uzaklaşması gösterilmektedir. Modernleşme sürecine dahil olan her toplumda modernite ile dinin yapısal anlamda birbirleriyle uyum sağlayacağı anlayışı hakim bir paradigma olduğu ve sosyolojinin kurucu babalarının din ile olan olumsuz ilişkilerinin de bu anlayışın oluşumunda etkin olduğu söylenebilir. Aynı bakış açısından baktığımızda rasyonalite için de benzer şeyleri söylemek mümkündür. Akli olmayan tüm şeylerin reddini ve aklın tek ölçüt olarak kabulü ile birlikte modern bilimin temelini oluşturan deneysel ve rasyonel bilginin tek bilgi kaynağı olduğu iddiasını dillendiren modernite bu anlamıyla dini, vahyi ve ilahi olanı kabul etmemektedir (Altıntaş, R.: 54-78).

İster geç, ister farklı ister diğer isimlerle anılan modernlik teori ve tanımları bu sorunsalı aşabilmeye yönelik çalışmalar olarak görülmelidir. Bu çalışmaların postmodern teori sonrasında ortaya çıkmış olması da manidar görülmelidir. Postmodern düşüncenin moderniteye bir başkaldırı projesi olduğu ifade edilmektedir (Aslan, S. & Yılmaz, A.: 93-108). Postmodern düşüncenin tüm temel kabulleri ve yapıları sökme girişiminin sonucu modernitenin temellerinin de sarsıldığını, akabinde farklı modernlik teorilerinin, epistemolojik anlayışların, görelilik kuramının, fenomenolojik, hemönetik yönelimlerin, geleneksel olanın bile kabulünün mümkün olabildiğini görmekteyiz.

Ama postmodernliğin bir yanı sıra modern dönüştürücü bir yönünün olduğunu, kendi iç özelliklerine bakarak onun bir kırılmayı ve kopuşu değil bir dönüşümü bir kıvrılmayı meydana getirdiğini söylemek gerekir (Kahraman, H. B. 2004: 11). Modernlik bir iktidar kurma süreci olmasına rağmen postmodernlik bu iktidarı sökme ve bireyi olabildiğince özgür kılma prosedir. Postmodernliğin modernliğe karşı bir meydan okuma, onun meta söylemlerini ret, evrensel, kesinlikçi ve tekçi iddialarını yok sayma üzerine bina edildiğini söylemek de mümkündür. Postmodernlik; meta anlatılara inanmazlık (Lyotard), rölativizm ve tüketim toplumu (Baudrillard), çoğulculuk (Jameson), yapı bozumu (Derrida), modernliğin tamamlanmamış projesi (Habermas) şeklinde de tanımlanabilir (İnaç, H. 2015: 6). 1960’lı yıllarda sanat ve estetik alanında modernizme getirilen eleştirilerin sonraki yıllarda felsefe, epistemoloji ve toplum kuramlarına yansıtılmasıyla doğan; geçmişten kopuşu, zaman içerisinde kırılmayı, insan ve topluma dair tüm kuram ve bilgileri kökten eleştiren; günümüzde de etkilerini hayatımızın hemen hemen tüm boyutlarında hissettiren bir düşünce akımı şeklinde de ifade edilmektedir.

Hatta postmodernliğin tanımsızlığı üzerinde de durulmaktadır. Ne olduğuna dair söylenen her söz onu tanımlamaktan biraz daha uzaklaştırmaktadır. Bu, bir anlamda onun bir kuramlar bütünlüğü arz etmemesinden, hatta derli toplu hiçbir kuram ortaya koymamasından kaynaklanıyor olabilir. O bir eleştiriler yumağıdır. Tarihteki anlatıları ve ideolojileri eleştirir; genel yargıları, inançları, yerel ve insanî farklılıkları yok saymayı eleştirir. Marx'ın, Freud'un ve Darwin'in vb. teorilerini eleştirir; yani tüm total anlatılara ve yasalara karşı çıkar. Postmodernizm ister siyasi, ister dinsel, ister toplumsal nitelikli olsun bütün küresel; her şeyi kapsayıcı dünya görüşlerine meydan okur. Marksizmi, Hıristiyanlığı, Faşizmi, Stalinizmi, liberal demokrasiyi, laik hümanizmi, feminizmi, İslam'ı ve modern bilimi aynı statüye koyar. Bunların, aşkın ve totalize edici üst anlatılar olduklarını söyler ve hepsini elinin tersiyle iter. Özgürlük, eşitlik, adalet, evrim, rasyonalizm gibi Aydınlanma veya Aydınlanma öncesi ideallerin hepsinin meta anlatılar olduğu ve tümünün geçerliliğini kaybettiğini ileri sürer (Aslan, S. & Yılmaz, A.: 93-108).

Bütün bunlar postmodernliğin modernlikten bir kopuş olduğunu belirtir. Fakat modern hayat aynen akıp gitmektedir. Yani aslında modernite ideolojilerinden sıyrılarak yeni bir insanlık deneyimi olmayı sürdürmektedir. Kırılmadan söz etmek yerine modernliğin sonuçlarının, toplumsal görünümünün ve kabul edilirliğinin eskisinden daha fazla radikalleştiği ve evrenselleştiği bir döneme doğru gidildiğini ifade edebiliriz (Giddens, A., 11). Bugün yaşanan durumu anlatabilmek için hipermodern, newage veya newlifestyle terimlerini kullanmak da mümkündür. Yani bugün yaşanan durum modernlikten türemiş onun özel bir durumuna tekabül etmektedir (Kahraman, H. B., 2004: 8).

Batı sürdürülemez, ideolojik, tek (Batı) merkezlilik (etno-centirizm) gibi ağırlıklarını terk ederek geç modernlik, düşünümsel modernlik, hipermodernlik, alternatif modernlik, batı dışı modernlikler gibi farklı ve yeni modernlik tanımları ile modern bir hayatı yaşamaya devam etmektedir. Habermas'la birlikte başlayan Anthony Giddens'le devam eden ve neo-modern olarak nitelenen yeni bir düşünür kuşağı yoluyla modernliğin sınırları daha belirgin bir hal almaktadır. Onlara göre bu durum modernliktir ama modernliğin bir ileri aşamasıdır. İşte bu aşama modernliğin kendi kendini denetleyip düzelttiği, eksikliklerini gidermeye çalıştığı, yanlışlarından dönüp kendini ilerlettiği, üzerinde düşündüğü bir duruma; düşünümSELLİĞE (refleksivite) tekabül eder (Aktay, 2015: 36-37). Zaten Lyotard'ın betimlediği ve bu konu ile ilgili kitabına adını verdiği "Postmodern Durum" modernist döneme ait büyük inançların, büyük ütopyaların, evrenselleştirilmelerin, mutlak hakikat anlayışının yokluğuna işaret olarak kabul edilir (Aktay: 2015, 38).

Modern veya postmodern duruma geçiş sürecini anlatan kavram ise modernleşme olarak ifade edilir. Geniş manada modern zihniyete uygun bir biçimde toplumsal biçimlenme; spesifik anlamıyla ise Batı dışı toplumların, Batı toplumlarının ulaştıkları modern birikimi elde etmeleri sürecini ifade eder (Aydın, 2014: 153). Modernleşme düşüncesinin temelinde kalkınmak isteyen toplumların önce modernleşmek zorunda oldukları düşüncesi yatar.

Black'a göre modernleşme Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan, 15. ve 17. yüzyıllar arasında ivme kazanan, Aydınlanma ile ontolojisini tamamlayan, 19. yüzyıl sonrasında ha-

kimiyetini kesinleştiren genel tarihsel bir süreçtir. Bu süreç insanın bu dünyada daha etkin hale gelmesini anlatır. Bu etkinlik alanları düşünsel, ekonomik, psikolojik, siyasal ve sosyal alanlar olarak sıralanabilir. Modernleşme, Batılılaşma, Avrupalılaşma, sanayileşme, gelişme, ilerleme, yenileşme hep aynı süreci anlatmaktadır.

Alain Touraine ise modernleşmeyi eylem halindeki modernlik olarak görür. Bu adeta yeni bağımsız ülkelere geçecekleri yolun dikte ettirilmesi durumunu imler (Canatan, 1995: 23-24). Aynı görüşle Eisenstadt, modernleşmeyi tarihsel olarak Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da geliştirilmiş olan toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemlere doğru bir gelişme süreci olarak tanımlar (1973: 47-72). Bu süreç aynı zamanda modernleşme, kalkınma, ilerleme, büyüme adlarını alan kurumlara belirli nitelikler verilmesini sağlamıştır (Coşkun, 1989: 289-304). Bu niteliklerin tamamının belli ekseni esas aldığı gözlerden kaçmaz.

Batı'nın model alınması suretiyle tüm dünya toplumlarının modernleşebileceğini var-
sayan ve Amerika'yı modernliğin temsilcisi olarak sunan bir toplumsal değişme yaklaşımları Batı-Merkezli bir çıkış noktasını esas alır. Buna göre endüstrileşmiş, kentleşmiş Batılı toplumların kendi tarihsel dönüşüm süreçleri aynen Batı-dışı toplumlar tarafından izlenmiş ve izlenmektedir.

Giddens kavrama şu anlamı yükler: "Piyasa yönelimli kalkınma kuramının, düşük gelirli ülkelerin ancak geleneksel yöntemleri terk ederek modern ekonomik kurumları, (...) kültürel değerleri benimsemeleri durumunda kalkınabileceklerini ileri süren bir biçimi." Bu anlam modernliğin kapitalizmle ilişkisini de açık eder. Geç kapitalizm terimi de postmodernlik anlamında kullanılmaktadır.

Görüldüğü gibi modernleşme kuramlarının üç temel esas üzerine kurgulandığı görülmektedir: i- Tek bir sistem ve ortak payda; ii- Batı'nın üstünlüğünün tartışılmazlığı; iii- Doğu'nun Batı'nın ortaya koyduğu sistemle bütünleştirilmesi. Tek bir sistem esas Batı sistemine atıf yapmakta, endüstri ortak payda yapılarak endüstrileşmeyi Doğu'dan çok önce gerçekleştiren Batı'nın Doğu'ya üstünlüğü vurgulanmaktadır. Böylece kurgu tamamlanmış olmaktadır. Endüstrileşmek, kalkınmak ve ilerlemek isteyen Doğu'nun Batı değerlerine uyum sağlamaktan başka çıkar yolunun olmadığı düşüncesi de vazgeçilmez hale gelmektedir (Coşkun, a.m.).

Black ise klasik modernleşme tezlerine karşı çıkan görüşlerini sergilediği *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri* adlı çalışmasında, modernliği Batılılaşmak veya Avrupalılaşmak olarak değil (çağdaşlaşmak) çağdaşlık olarak tanımlamakta ve klasik modernleşme tezlerinin Batılılaşma sürecini kendi dışındaki dünyaya fazlaca dayattığını ifade etmektedir. Klasik modernleşme teorisinin, tezini, tüm dünyanın gelişmek için Batılı olmasının gerekliliği üzerine kurmasının yanlış olduğunu belirtir. Nasıl ki on yedinci veya on sekizinci yüzyıllarda İngiltere ve Fransa'nın "Batılılaşma"sından bahsedilmezse yirminci yüzyılda da Japonya tarafından Mançurya'nın "Avrupalılaştırılması"ndan söz edilemeyeceğini söyler. Burada Black'ın çağdaşlaşmanın Batının olduğu gibi taklit edilmesiyle değil, geleneksel kurumların çağdaş işlev ve normlara uyarlanmasıyla gerçekleştiğini iddia ettiğini görürüz(1989: 16-19).

Black'in tezine göre modernleşme süreci ile karşılaşılmasından itibaren aşılması gereken aşamalar dört başlık altında sıralanabilir: a- Modernliğin zorlaması. Bu aşamada geleneksel düşünce ve yapılar modern düşünce, kurum ve yapılar karşısında değişime ister istemez zorlanmaya başlar; b- Modernleştirici önderliğin ortaya çıkması ve kurumsallaşması. Bu modernleştirici pratiklerin zorla topluma dayatılması aşamasıdır; c- Ekonomik ve toplumsal bütünleşme aşaması. Bu aşamada kırsal ve tarım ağırlıklı bir yaşamdan kentsel ve endüstriyel bir topluma geçilir; d- Toplumsal bütünleşme aşaması (1989: 73-74). Aşamalar geçilirken toplumun geleneksel düşünce ve yapısına gerekli uyarılama gerçekleşmeden yapılan düzenlemelerin aşamalar arasında kopukluk oluşturacağı ifade edilebilir. Zaten modernleşmenin doğal bir süreç olarak yaşanmadığı söylenen Türkiye gibi ülkelerde modernliğin ideolojik ve siyasal bir dayatmaya dönüşmesi modernleştirici önderleri fazlasıyla ön plana çıkarmıştır. Fakat 1950, 1980 ve 1990 yıllarında gerçekleştirilen sanayi, kentleşme, telekomünikasyon ve AB'ye uyum çalışmaları çerçevesinde toplumun modernite anlamında değil ama modernlik anlamında hızla çağdaşlaştığı gözlemlenmiştir (Şen, 2012: 21).

Bu noktada şu iddiayı ortaya koyabiliriz: Modernleşme özellikle Türkiye gibi İslam inancına sahip ülkelerde iki şekilde gerçekleşmektedir: a- Modernleştiriciler tarafından ideolojik olarak dayatmacı bir şekilde; b- Modernliğin hayatın sürekli akan, kendisini tekrar tekrar inşa eden, çağı ifade eden bir tanım ve sanayileşme, kentleşme, demokratikleşme, "tüm çocukların eğitime katılması, her köye yol ulaşması, herkesin askere alınması, kazancın vergilendirilmesi" (Rustow & Ward, 1964: 5) vb. gibi doğal süreçleri izleyen bir durum olarak kendiliğinden.

Bu açıklamalar tek bir modernleşme biçiminin olmadığını; teorik olarak, Aydınlanma düşüncesine sıkı sıkıya bağlı klasik modernleşme teorilerinin yanında yerelliklere ve yerel kültürlerin yaşamasına imkân tanıyan, geleneksel kurumların değişerek varlığını korumasından yana tavır alan farklı modernliklerin olduğunu kabul etmemiz anlamına gelir (Şen, 2012: 21).

3- FARKLI MODERNLİKLER, ONTOLOJİK VE FORMEL MODERNLİK.

Farklı toplumların kendi özgül deneyimleri doğrultusunda farklı modernlik tipleri yaratabileceği öncülünden hareket eden farklı modernlik kuramları bütün toplumlar için geçerli olan tek tip bir modernliğin var olabileceği kabulünü reddetmekte ve modernliğin açık uçlu bir projeye dönüştürmektedir (Kaya). Bu saptama bizi şu düşünceye götürür: "Batı modernliği ile geç modernlikler arasındaki ayrılıklar incelenerek Batılı olmayan toplumlardaki modernleşmelerin artık basitçe batılılaşma olarak anlaşılamayacağı vurgulanmalıdır" (Kaya, 2006: 24) Bu bağlamda İslam toplumlarının da "farklı konfigürasyonlar" doğrultusunda modern olabileceğinden söz edebiliriz. Vurgulamamız gereken şey farklı modernlikler kuramında Batı modernliği veya otantik modernlik (modernite/modernizm) ile yaşanan veya oluşan farkın nereden kaynaklandığı sorusu tartışmamızın ana konusunu teşkil etmektedir. "Batıdışı modernlik" kavramını Eisenstadt'ın "çoklu modernlikler" (multiple modernities), Alain Touraine'den referansla Nilüfer Göle'nin "Batı-dışı modernlik", Peter Wagner'in "çoğul modernlik" (plural modernity), Giddens'in "geç modernlik" ve "yüksek modernlik", Beck'in "risk toplumu" ve "reflexivity/düşünümsellik" açıklamaları bize tek ve evrensel bir modernliğin olamayacağını göstermektedir.

Beck'e göre klasik modern dönemi (modernite) tanımlayan sanayi toplumunun uğradığı toplumsal ve çevre felaketleri bilgi ve bilinç kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Modernliğin ortaya koyduğu savları üzerinde düşünmeden ve bilinçsizce kabullenmemiz bireyleri ve toplumları teknolojik, bilimsel, endüstriyel ilerlemelere müdahaleden ve eleştiriden yoksun bırakacağı için tehlikelidir. Kendi üzerinde sorgulama, eleştireme, düşünme ve mantık süzgecinden geçirmeye (refleksivite/düşünümSELLİK bunu tanımlamaktadır) fırsat vermeden bir ilerleme düşüncesinin; tek merkezci, tek doğrucu bir tutumun toplumları ve çevreyi getirdiği noktaya bakmak ve bu konuda bir bilinç geliştirmek zorunda olduğumuzu söyler. İçinde bulunduğumuz dönem modernliğin sonu değil, kendini yeniden üreterek başladığı dönemdir (Beck, 2003). Modernleşme nasıl 19. yy.'da korporatif olarak kemikleşmiş tarım toplumunu tasfiye edip sanayi toplumunun yapısal çehresini ortaya çıkardıysa, bugün de sanayi toplumunun konturlarını lağvediyor ve modernliğin sürekliliği dâhilinde başka bir toplumsal biçim ortaya çıkıyor" (Beck,2011: 9). Bu modernlik biçiminde toplumsal değişimin motoru sanayi modernliğindeki ereksel rasyonellik değil, yan etkilerdir (Soydemir, 2012).

Nilüfer Göle'nin savunduğu Batı dışı modernlik kavramı ise Batılı olmayan toplumların modernliği aktarma, resmetme, içselleştirme, hatta yeniden besteleme biçimleridir. (Göle, 2011: 165) Bu teori modernliğin merkezini Batı olmaktan çıkarmakta ve her yere yaymaktadır. Böylece her ulusun ve kültürün özgün modernliklerine izin verilmektedir. Batı dışı modernlik teorisinin temelinde modernliğin tüm dünyayı kategorize ederek ileriler ve geriler, çağdaşlar ve çağdışlar vb. olarak belirlemesine karşı çıkış vardır. İslamcıların başörtüsü talebini "çağdışı kıyafet" esprisi içerisinde değerlendirmenin yanlışlığı vurgulanır. Yani hem mahrem hem de modern olunabilir. Batılı olmayan toplumların "zayıf tarihsellik"le malul olarak modernleşebilecekleri görüşüne de itiraz eder. Bu toplumlar pekâlâ kendi kültürel ve tarihi güzergahlarını arkalarında bırakarak değil; onlarla birlikte, onları değiştirerek ve dönüştürerek modern olabilecekleri ve tarih sahnesinde çağdışı yaftasıyla değil modern kimliğiyle yer alabileceklerdir. (Göle, 2011: 166,167)

Bütün bu değerlendirmelerden yola çıkarak moderniteyi oluşturan felsefi alt yapıya "ontolojik modernlik" (modernliğin ideolojisi) ve bu alt yapının görüntülerine ise "formel modernlik" (modernliğin tezahürleri) adı verilebilir. Ontolojik modernliğin Aydınlanma düşüncesinin öncü rol üstlendiği, meta anlatıları, metafizik duruşu ve insanın varlık alanına, inancına değen kısımları oluşturduğu ifade edilebilir.

"Ontolojik modernlik" kavramlaştırması yerine ilk çıktığı şekline atıf olmak üzere "otantik modernlik"; zihinsel ve ideolojik bir süreç olması hasebiyle "modernizm" ve bir din gibi kabul edilmesine ithafen "teolojik modernlik" terimlerini de kullanabilirdik. Modernite terimini dinsel, varlığın özüne ilişkin olanı ve ideolojiyi ima etmesi dolayısıyla ontolojik modernlik anlamında kullanmayı tercih ettik. Teoloji yerine ontoloji terimini seçiyor oluşumuz ontoloji kelimesinin dini ve metafizik olanı birlikte kuşatıyor olmasındandır.

4- SONUÇ

Modernitenin ilk çıkışından bu güne kadar geçen süre tam da modernliğin arzu ettiği gibi sürekli eski olanın reddi şeklinde vuku bulmuştur. Aydınlanmanın sonrasında oluşan ideolo-

jik süreç sonunda oluşan modernite uğradığı kazalardan sonra (dünyanın hemen genelinde uygulanan jenosite, kölecilik, kolonyalizm, iki dünya savaşı vb.) tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmayı başlatan düşünürlere verilen isim de postmodern olarak belirlenmiştir. Postmodernlik ile birlikte yapı sökülmesine uğrayan modernliğin dine, diğer medeniyetlere, farklılıklara, kültür- lere bakışında değişim gözlenmiştir. Modernite “yeni olanın ismi” ünvanına uygun bir şekilde kendisini dönüştürerek farklı modernlik anlayışlarına yol vermiştir. Batı merkezci anlayıştan küreselliğe, tek doğruculuktan farklı doğruların kabulüne, seküler yani din-dışı kalmadan modern olunamaz inancından hem dindar hem modern olunabilir anlayışına, rasyonel olmak için aklın bilgi kaynağı olarak tek merci kabulünden, rasyonel olmanın dünyayı aklımızla kurmaya doğru evrildiğine şahitlik edilmiştir.

Artık küresel bir dünyada herkesin modern olmaya yöneldiğini ve farklı dünyaların ciddi çekinceler koyduğu dönemin çok üstünde bir kabulle bu yöneliş içerisine girdiğini görebiliyoruz. Ama burada değişmeyen bazı şeylerin varlığı da inkar edilemez. Değişmeden kalan kültürel alanın büyük bir kısmını ontoloji (din) kaplamaktadır. İnanca değen kısımların (ontolojinin) hiç değişmediğini iddia ediyor değiliz. Dinin sekülerleştiği, tanımlamaların ve yorumların daha rasyonelleştiği, doğaüstü ile irtibatının daha azaldığı yadsınamaz. Ama bu kabul, dinin temel argümanı olan tabiatüstü/ilahi olmayı ret anlamı taşımıyor. Ontolojik modernlikte (Aydınlanmacı modernlikte) rasyonellik aklın dışında olanın reddi, sekülerlik dinin reddi belki de sadece işleve irca edilmesi iken ontolojisinden soyutlandığını iddia ettiğimiz ve formel olarak isimlendirdiğimiz modernlikte ise vahyin ve dinin kabulü söz konusudur. Bu kabul rasyonel kabullerle açıklanan bir vahye ve dindarın artık daha dünyalı olduğu kabulüne dayalı bir dini anlayışa denk geldiğini de kabul etmek zorundayız. Bu zorunluluk ve Müslümanların (en azında cemaatlerin) ontolojik olarak modernleşmediği iddiası bunu savlayan tezimizde (Sözer, 2016) açıkça ortaya konulmuştur.

Farklı modernliklerle anlatılmaya çalışılan farklılığın ana unsurunun kültür olduğunu ve kültürün önemli bir alanını inanacın/dinin kuşattığının söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Aktay, Y. (2015). Postmodern Kavşakta Din ve Sivil Toplum, Tezkire Yay., İstanbul.
- Altıntaş, R. “Teolojik Sekülerleşmenin Neden Olduğu İnanç Ve Davranış Problemleri “ CU. İlahiyat Fak. Dergisi. C. 6, S. 1. <http://dergipark.gov.tr/cuifd/issue/4304/257450>
- Aslan, S & Yılmaz, A. “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 2, S. 2. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/120.pdf>
- Aydın, M. (2014). Moderniteye Dışarıdan Bakmak, Açılım Yay. İstanbul.
- Black, C. E. (1989). Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri, Çev. Gümüş, F. Verso Yay., Ankara.
- Beck, U.; Bonss, W & Lau, C. The Theory of Reflexive Modernization: Problematic, Hypotheses and Research Programme, Theory, Culture & Society, Volume: 20 issue: 2. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0263276403020002001>

- Beck, U. (2011). Risk Toplumu, Başka Bir Modernliğe Doğru, İthaki Yay., İstanbul.
- Canatan, K. (1995). Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme, İnsan Yay., İstanbul.
- Coşkun, İ. (1989). "Modernleşme Kuramı Üzerine", Sosyoloji, C. 3, S. 1.
- Demirhan, A. (2004). Modernlik, İnsan Yay., İstanbul, 2004, s. 7.
- Eisenstadt, S.N., (1973). Tradition, Change and Modernity, John Wiley Interscience Publication, New York, 1973.
- Fukuyama, Francis, "The end of history?", The National Interest, Summer 1989.
https://www.google.com.tr/search?q=The+end+of+history%3F&rlz=1C1AOHY_trTR719TR719&oq=The+end+of+history%3F&aqs=chrome..69i57&sourceid=chrome&ie=UTF-8
- Giddens, A. Modernliğin Sonuçları, Çev. Kuşdil, E. (2012). Ayrıntı Yay., İstanbul.
- İnaç, H. (2015) "Makro Toplumsal Kuramlar Açısından Postmodern Teori", Dumlupınar Üni. Sosyal Bilimler Dergisi, S.8. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/55283>
- Kahraman, H. B. (2004). Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye, Everest Yay., İstanbul, 2004.
- Kaya, İ., "İslam Nedeniyle veya İslam Adına Birey ve Kurumların Üzerinde Egemenlik Kuruldu", <https://www.sosyalbilimler.org/ibrahim-kaya-islam-nedeniyle-veya-islam-adina-birey-ve-kurumların-uzerinde-egemenlik-kuruldu/>
- Kaya, İ. (2006). Sosyal Teori ve Geç Modernlikler, İmge Kitapevi, Ankara.
- Kaya, İ. (2014). Yeni Türkiye: Modernliği Olmayan Kapitalizm, İmge Kitapevi, Ankara.
- Özay, M. (2007). Sekülerleşme ve Din, İz Yay., İstanbul.
- Soydemir, S. (2012). "Ulrich Beck ve Düşününümsel Modernleşmenin Krizi", Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, C 4,, S 2.
- Sözer, S. (2016). Modernleşme Sürecinde Geleneksel Dinî Gruplar: "İskenderpaşa Cemaati" Örneği (Doktora Tezi), Uludağ Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa
- Şen, H. (2012). Kemalist Modernleşme ve İslamcı Gelenek, Kadim Yay. Ankara.
- Ward, E. R. & Rustow, A. (1964). Political Modernization in Japan and Turkey, Princeton Legacy Library, New Jersey.